

ACC. N:R M. 8603:1-8.

Landskap: Skåne Upptecknat av: Olaf Christoffersson
Härad: Skytts Adress: Fru Alstad
Socken: Fru Alstad Berättat av:
Uppteckningsår: avskr. 1942. Född år i

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Hur bygdemålet och dess kulturhistoria förfalskas m.m.

M. 8603:1.

Hur bygdemålet och dess kulturhistoria förfalskas.

Allt som oftast får man läsa s.k. byggdebeskrivningsartiklar i tidskrifter och tidningar, men ehuru man under hela sin lifstid varet boend^e å lands bygghden känner man dock ej till eller har hört sådana namn och uttryck på skilda saker och föremål som de nämnas för. Bättra hade varit om ej en del taget sig för att behandla bygghdelivet och dess kulturhistoria än att så förfalska namnen och karikaturu bondelivet. Bättra voro att då författarne ej behärska bygghdemålet blott höll sig till rikssvenskan.

För att visa några prov på hur de gamla namnen på saker och ting förfalskas så att bland annat halva namnen äro riktigt bygghdemåls uttryck och halfva rikssvenska vill jag blott nämna några få utav den stora mängden. Så t.ex. ser vi att en framstående författare nästan alltid i sina artiklar skriver bland flera namn "hesgården" i stället för det riktiga bygghdemålsbenämningen "hyssgåren= hessgåren". Som synas är i omnämnda ord första stavelsen bygghdemål och sista stavelsen rikssvenska. Här i detta ord blir det ju likväl ett och samma nemligen den plats der bönderna i äldre tider hade en inhägnad för sina sädes och halm "hesor" eller "stakar", men hesgården veta de flesta bönder ej vad det är.

Helt annat blir det då följande ord hon(samma författarinna) till hälften försvenskas ty då utmärkes helt annat än det skulle vara. Jag menar "Tutan" vilket hon gifvet ett rikssvenskt ord som ingen vet vad det är då de kallar "värpivebacken" för "Tutan". Så skriver Victori Benediktson både ovannämnde av Ernst Algren. Angående bygghdeordet "die",

ACC. NR M. 8603:2.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

"jordie", "stendie" eller "järe", så får de ju inte sina rätta bondebenämningar i skrift. Så snart en lärd skall skriva och omtala dessa föremål skall man aldrig tro att han använder något av dessa fyra orden, vilka varför sig utmärkar en vissplats av s.k. "die" så att den som är hemma i uttalen vet hur det omtalade "died" ser ut. En lärd förfalskar denna benämning på en "jor" eller "stenvall" till ordet "Dike." Den första stafvelsen är således byggdemål och den siste rikssvänska och med det samma utmärkar icke ordet en jord eller stenvall utan ett fullkomligt rikssvänts ord på en i jorden gräfd s.k. grop vilken på byggdemålet kallas "grop".

Här i Skytts härad finnar man ju massor av s.k. "trollkonnehoved" en förstenad sjöborre. Tro icke att en lärd, (här menar jag icke forskare i byggdemål ty de skrive nog rätt) som skall omtala dem med byggdemål kan få i sitt huvud att beskriva dem med sitt rätta byggdemålsnamn utan ordet skall i "ändan ändras till rikssvänska och komma att heta "trollkonnehuvud."

Om julen bakade kvinnorna små "brö" utav finsiktat mjöl. Då dessa små brö togs ut ur ungnen skars de med en skap knif mitt av så att ovansidan och undersidorna bildade var sin halva. Skulle den vara riktet vackra skars det blott en rand rundt om kanten varefter de fläcktes genom att draga ett segelgarn genom brödet. Strax derefter insattes de åter i ungnen till torkning. Då de blevo torra kallades dessa små brödhalfvor för

ACC. N:R M. 8603:3

3.
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

"Julekarfringar." Dessa gömdes under hela året och vid vårbrukets början skulle såväl körkarl som dragare hafva att äta av dessa torkade "karfringabröen" po de ad de inte onger vårarbeje skulle ble masvickade."

Ofta ser man i tidnings artiklar det det sägs att om julen bakade kvinnorna småbrö som gömdes till våren för att vårkarlen och djuren skulle äta derav. Detta må man säga att det är att göra karikatur av bondelivet så man kan skämmas deråt. Bönderna voro säkert inte "so sluna po slån so di slöj torrbagga" heter det i itt gammalt ordstäv och vare sig körkarl eller dragarne skulle vist inte ville sätta ett sådant till vårbruket bakat och gömt småbröd i munnen. De måste vara bakade som ovan skildrats om de skulle ättas vid våren och sen under sommaren. Det blir nemligen en stor skilnad att baka "små" "bröd" och torka dem till "kafringar" eller baka "småbrö" (obs. de förstnämnde skrivas i två ord och de sista i ett ord) vilket blir det samma som fina kaffe eller tekakor, vilka bakade före jul skulle vare alldeles oätliga vid vårbruket såvida de ej blivit torkade vilket författarna alldrig omtala att de voro.

I tidningar vid jultiden läsar man allt som oftats att om julen gick bönderna " po rås" och att de då gingo bak efter varandra från gård till gård i en rad liksom en "pantoflarås".

ACC. N:R M. 8603:4

4.
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Det är nästan sorgligt att bondelivet så skall karikteras år efter år. Då bönderna gingo på s.k. "rås vid julehögtiden gingo de vist inte i rad som en bederås utan de gingo i s.k. "svinfylke" som det sägs om krigarne under hednatiden. Det vill säga utan ordning i en klunga. Dock voro ej alle byamannarne i ett sällskap, utan de gingo i vart sitt "lav" bland vänner runt i byen från ena vännens gård till den andras gårdar och t ogo till bästa och roade sig.

Det är lika nödvändigt att vid sägen anteckning icke inblanda rikssvänska i bygghemålen ty då får det ofta en hel annan betydelse i bondelivet än de värkligen hava.

Så t.ex. är det ju en intresant sägen om Albäckskärningen och Hallemöllaren som hon bjöd på sitt "julejille" varvid han råka- de sönderslå ett glas som han skulle ersätta med ett liknande eller och med "tre kronors mynt" således ett mynt som hade tre kronors(kongarikens) myntstempel. Man får således ej översätta detta med ett "trekronemynt" som man ser i vissa anteckningar om denna sägen, utan härmed menades mynt som var giltigt och stämplat med trenne rikens myntstemplar.

Lika nödvändigt är det att vid sägen anteckning noga följa berättaren, såvida man ej hör att det är en "spjufvor" som själf diktar, vilket man genast hör, och ej göra sådana tillägg och ändringar att det hela blir en förfalskning.

ACC. N:R M. 8603: 5

I gamla handlingar omtalas ofta att den eller den vind(väder) eller vatten kvarnen räntar till kronan t.ex. "1 pund och 4 skäppor roghmehl och 2 tunnor och 2 skäppor bjug eller bugh(korn)mehl." Till synes är ju detta en löjlig sammansättning av pund och skäppor vilket tycks uttrycka något i vikt och något i rymdmått. Vill man fråga en skolärare efter förklaringen härom får man till svar att det betyder ett lispund lika med 20 skålpund eller $8\frac{1}{2}$ kg och dito 2 skäppor. Vill man så åter fråga en kännare av bondelivet i gamla dagar svarar han att ett "pund" eller "skattepund" som här menas är det samma som en förmögenhet ty därmed menas ett skattepund som är lika med 20 sköppor vartill räknades såväl säd, mjöl, fett smör, talj, honung, vax o.d. Pund är således uttryck för ett rymdmått och ej vikt. Vidare svarar den som känner bygdemålet att ett "pund" och ett "pong" vist icke är det samma. Ordet pund är ju ej skrifspråket utan derföre skall ju vara ett ord t.ex. skålpund o.s.v. Med pong, byggdeordet ett "pong" menas en vikt som är lika med ett lispund eller 20 sådana "pong" är ett "skeppund."

Ovan omnämde möllare som skulle gifva ett pund och 4 skäppor i mjölskatt av rogh hade således att giva kronan en årlig skatt av fyra tunnor rågmjöl.

Birkefogden Tommitz Niellsenn(en av mina förfäder) bodde

5.
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

ACC. N:R M. 8603:6.

1640-talet på Ebbesjögården och var birkefogde över Börringe och Svedala(Lindholmens) birk. Han hade årligen att uppbära sin skatt(lön) av underlydande med en halftunna smör eller som det heter "Mj² der $\frac{1}{2}$ tunna smör årligen."

I gamla skattelängder omtalas ofta såvl pund, tunnor, skeppor med flera olika namn i skatter. Ovan omtalade för-
vexling mellan pund och pong har föranlett författare att om-
tala att under medeltiden var natura produkterna i mycket
höga prisor. Så t.ex. har det i vetenskapliga tidningsartiklar
omtalats bland annat att smörpriset under senare medeltiden och
15- 1600-talen skulle gäلت i nuvarande myntpris av icke mindre
än 5 å 6 kr. kg. Det skulle således under medeltiden varit ett
lukratift och inkomstbringande göra att "vispa" eller å de s.k.
"rättoppstjärnarne" tjärna smör och sälja detsamma, man kunde
ju derigenom skaffa sig betydligt större inkomster än att sälja
kreatur till slakt vilka ej fick under åren 1477 och 1569 gälla
högra i slaktvärde än att en slaktfet ko betingade ett pris av
3 skilling. Under samma tidevarf gälde ett pund smör en 15-16
mark men det blev icke mycket för ett kilo.

Rättoppstjärningen hade också sin löjliga gåta så lydande:
De hottar o pottar onger piornas bu ju mer de hotter ju mer godt
gor de." Pigan stod med rättoppskärnan mellan benen och drog kärnasn

6.
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

ACC. N:R M. 8603:7

7.
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

kärnans "törrell" opp o ner då grädden hott o pott opp och ner öfver törrellen.

Vill man räkna ett skattepund lika med ett viktpund "pong" så får vi ju ett ganska högt smörpris.

Som ovan förklarats är det ju stor skilnad på ett skattepund eller ett viktpong. Efter som ett pund smör är lika med 20 skäppor eller tre tunnor och två skäppor så blir det mycket mer än $8\frac{1}{2}$ kg.

Om vi räkna smörets specifika vikt till något mindre än 1 kg., blir det likväl många kg. av 20 skäppor smör. En tunna är ju mycket mera än en hektoliter och 20 skäppor eller 3 tunnor och 2 skäppor är mera än 540 liter. Det blir således ej för högt att antaga ett pund smör väger en 4 á 500 kg. Efter ett pris av 15 á 17 mark för pundet skulle en vikt på ett kg. under medeltiden icke vara stort mera i värde än en penning vilket skulle kr. och öfver räkning icke utgöra mer än $1/10$ dels öre. För öfrikt fallar det ju av sig själf att smör priset måste vara lågt när en slaktfet ko ej fick betalas med högra pris än 3 skilling.

Av ovanstående framgår som oⁿstävvet lyder. "De går som smör o brö i skraddaren" att inbilla stadsborna att smörets värde var under medeltiden mycket högt.

Gamia personer å landsbyggden vilja dock ej sätta tro till sådana löjlige beskrifningar. Det är därför av stor vikt att

ACC. N:R M. 8603:8.

dom som vill skildra det gamla bondelivet sätter sig riktigt in i de gamla åsikterna och förhållandena än att så förfälska och karrikaturera det gamla hedersvärda forntida förhållandena.

Det är likväl ofta sorgligt att läsa senares kommentarier. Så t.ex. har Wranérs värdefulla beskrivningar fått en mycket löjlig förklaring t.ex. ordet "baske" värmed menas sämra ris skurit av buskar o av såväl vide, pil, vattensäver m.fl. sorter i massor växande växter att begagnas till eldning. Det menas således ej kakelong med eld plaserad i torvhuset.

Flera nutida författare skriva oklanderligt byggdemålsbeskrifningar. Deribland fil. kand.(numera Dr.) Ingemar Ingers som också kann oklanderligt i såväl uttal som skrift alle Skånes många olika byggdemål. Bland andra som korrekt återgiffvar dem är att nämna signaturerna G.A. och Hågon(Redt. Lars Olson). Dessutom en som skriver sig för "Kresten" vilken är från Vemmenhögs häråd. Ola(Olle)Jönsson har skrivet en del utmärkta artiklar i tidningar och en liten bok. Till sist bör man ej glömma Jens Nelsens präktiga artiklar. Från äldre tid är ju att nämna de oupnådde folklivsförfattarne Nicolovius, Trös Sjinsen, Hendrick Wranér m.fl.

8.
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV